

---

iz studentskih radova

Zajović Ivana (studentkinja)
Bulatović Danijela (studentkinja)
Đurđevac Luka (student)
Goran Čeranić (mentor)
Filozofski fakultet
Nikšić

SOCIOLOŠKO ISTRAŽIVANJE PREDUZETNIKA U NIKŠIĆU

SOCIOLOGICAL RESEARCH OF ENTERPRENEURSHIPS IN NIKŠIĆ

ABSTRACT: Entrepreneurship represents an extremely dynamic activity, influenced by a great number of subjective and objective factors which are mutually intertwined. It is widely accepted that a potential entrepreneur is born with a specific set of features, but that these features are primarily brought out by education and the environment. The research on entrepreneurship aims to isolate the entrepreneurial features which can be generalized in different societies or in a single society across different periods of time. The greatest number of researchers thinks that the most important features of entrepreneurs are: innovation, higher motivation for attainment, self-confidence, internal locus control, independence, risk acceptance and uncertainty tolerance. Here, we will try to determine the extent to which entrepreneurs in the town of Nikšić depart from the construct of an ideal and typical entrepreneur. Starting from certain social-demographic characteristics, we will also try to determine if the entrepreneurs differ from each other according to their features.

Key words: entrepreneurship, innovation, higher motivation for attainment, self-confidence, internal locus control, independence, risk acceptance and uncertainty tolerance.

APSTRAKT: Preduzetništvo predstavlja izuzetno dinamičnu djelatnost na koju utiče veliki broj subjektivnih i objektivnih faktora koji se međusobno prepliću. Široko je prihvaćeno mišljenje da se potencijalni preduzetnici rađaju sa izvjesnim specifičnim karakteristikama, ali i da se oni stvaraju prije svega obrazovanjem i podrškom okruženja. Naučna saznanja o preduzetništvu imaju za cilj da izdvoje one osobine preduzetnika koje omogućavaju njihovo uopštavanje u različitim društvima ili u jednom društvu u različitim vremenskim periodima. Najveći broj istraživanja smatra da su najvažnije karakteristike uspješnih preduzetnika: inovativnost, izrazen motiv postignuća, samopouzdanje, unutrašni lokus kontrole, samostalnost, prihvatanje rizika i tolerancija na neizvjesnost. Ovom prilikom nastojaćemo da utvrdimo koliko preduzetnici u Nikšiću odstupaju od ovog idealnotipski zamišljenog preduzetnika. Takođe ćemo pokušati da otkrijemo da li se preduzetnici prema svojim osobinama međusobno razlikuju polazeći od pojedinih socio-demografskih karakteristika.

Ključne riječi: preduzetništvo, inovativnost, izražen motiv postignuća, samopouzdanje, unutrašni lokus kontrole, samostalnost, prihvatanje rizika i tolerancija na neizvjesnost.

Preduzetništvo predstavlja izuzetno dinamičnu djelatnost na koju utiče veliki broj subjektivnih i objektivnih faktora koji se međusobno prepliću. Svim je jasno da ne mogu svi akteri koji su uključeni u preduzetnički proces

konstantno uočavati i koristiti preduzetničke mogućnosti, postizući maksimalni profit. U stvarnosti možemo uočiti veliki broj situacija gdje se dobijaju rezultati potpuno suprotni od očekivanih, čak i onda kada se upotrebljavaju isti resursi u sličnim okolnostima koji su nekad dali pozitivne rezultate. To znači da nijedna aktivnost ne pruža potpuno sigurnu šansu za uspjeh u uslovima tržišne nesigurnosti, već samo pruža manju ili veću vjerovatnoću uspjeha. Vjerovatnoća uspjeha može da bude izglednija ili manje izgledna zavisno od brojnih faktora.

Spoljni faktori (politička stabilnost, pravna ograničenja, veličina tržišta, demografska struktura stanovništva, dostupnost kapitala, itd.) bitno utiču na preduzetničko ponašanje, međutim to ne znači da jedino spoljni faktori određuju ponašanje preduzetnika. Preduzetnici su ljudi i oni mogu da donose različite odluke u sličnim situacijama. Ideja najprije postoji u glavama ljudi, a kasnije se pretače u realizaciju i tu su spoljni faktori bitni. Realizacija neke potencijalne mogućnosti ne zavisi samo od mehaničkog zakona finansija, već od sposobnosti pojedinca, odnosno ljudskog uma da otkrije kroz kreativnu misao rješenja koja do tada nijesu postojala. Ljudi se razlikuju po svojoj volji i sposobnostima da iskoriste ove mogućnosti. Varijacije među ljudima i njihovim sposobnostima imaju bitan uticaj na preduzetnički proces.

Široko je prihvaćeno mišljenje da se potencijalni preduzetnici rađaju sa izvjesnim specifičnim karakteristikama, ali i da se oni stvaraju prije svega obrazovanjem i podrškom okruženja. Nacionalne kulture, takođe, bitno utiču na sadržaj i relativni značaj pojedinih motiva i osobina preduzetnika. Nacionalna kultura sadrži vjerovanja, vrijednosti i norme koje dijeli većina pripadnika jedne nacionalne zajednice. Ove vrijednosti, vjerovanja i norme stvaraju kod pripadnika nacionalne zajednice određenu sliku svijeta, koja nudi objašnjenje prirode ljudi i njihovih odnosa. Na taj način nacionalna kultura usmjerava ljudske želje i potrebe, svojim sadržajem nameće ljudima određenu sliku čovjeka i njegove prirode, iz čega proizilazi i razumijevanje njegovih potreba i motiva. Naučna saznanja o preduzetništvu imaju za cilj da izdvoje one osobine preduzetnika koje omogućavaju njihovo uopštavanje u različitim društvima ili u jednom društvu u različitim vremenskim periodima.

Na osnovu mnogobrojnih poslova koje su stvorili preduzetnici, teško je identifikovati karakteristike koje su zajedničke za preduzetnike. Dosadašnja istraživanja karakteristika ličnosti dala su samo nekoliko rezultata na osnovu kojih bi se mogli izdvojiti potencijalni preduzetnici iz opšte populacije. Najveći broj istraživanja smatra da su najvažnije karakteristike uspješnih preduzetnika: inovativnost, motiv postignuća, samopouzdanje, unutrašnji lokus kontrole, samostalnost, prihvatanje rizika i tolerancija na neizvjesnost.

Jozef Šumpeter je prvi koji je preduzetnika stavio u dinamički kontekst, ističući da je dinamika u privredi izazvana inovativnim aktivnostima preduzetnika, osnova privrednog i ukupnog društvenog razvoja. Ključni faktor preduzetništva po njemu leži u inovativnosti pojedinaca („kreativna destrukcija“). Ono što je posebno bitno jeste da se potencijalna šansa izvodi iz određenog problema za čije je rješavanje potrebno napraviti određenu promjenu. P. Draker,

kao i mnogi drugi autori, prihvatio je Šumpeterovo viđenje inovativnog preduzetnika, razvijajući dalje njegovu misao.

Sušтина preduzetničkog ponašanja i preduzetničkog uspjeha je u inovacionoj komponenti koja akteru preduzetničke djelatnosti omogućuje da realizuje takva rješenja koja će mu omogućiti proboj na tržište i ostvarivanje maksimalnog profita u uslovima tržišne neizvjesnosti. Prema tome, da bi postigao uspjeh preduzetnik mora da sprovodi akcije koje nijesu standardne i koje ne sprovodi većina aktera na tržištu. Ovim svojim nestandardnim ponašanjem na tržištu on uspijeva da ostvari dobit koju nijesu u stanju da ostvare oni koji djeluju na ustaljeni način, bez inovacionih momenata.

Svrha inovacija u preduzetništvu je promjena stanja, kretanja, postupaka, troškova proizvoda i usluga, znanja i sposobnosti ljudi, te njihova djelovanja radi postizanja ekonomskih, socijalnih i ostalih ciljeva. Inovacije, dakle, imaju svrhu da mijenjaju potencijale za stvaranje bogatstva, dajući resursima nova svojstva i sposobnosti, kako bi resurse koji to nijesu bili preobrazili u prave resurse.

Motiv postignuća mnogi autori smatraju najznačajnijom osobinom uspješnih preduzetnika. Na značaj motiva postignuća posebno je ukazivao Dejvid MekKliland. Osnova ovog motiva je želja za ličnim uspjehom i afirmacijom. Pojedinci koji imaju izražen motiv za postignućem žele lično da ostvare uspjeh. Oni žele da uspjeh bude njihova sopstvena zasluga, a da ne zavisi od slučaja ili od drugih ljudi. Istraživanja pokazuju da ljudi koji teže samopostignuću postavljaju visoke ciljeve. Oni su spremni da rade bolje i efikasnije od drugih i nastoje da prevaziđu prepreke koje stoje na putu uspjeha. Zadovoljstvo se postiže zbog ostvarenog ličnog uspeha i postignuća, prije nego zbog novčane nagrade. Ovo znači da novčana nagrada, tj. profit nije jedini pokretač preduzetnika, već potreba da se ostvare ambicije i lični uspeh. Profit i rast firme su mjerilo ličnog uspeha i samopostignuća.

Samopouzdanje je vjerovanje u svoje sposobnosti da bi se postigao uspjeh. Samopouzdanje je vezano za određeni zadatak. Ono se pokazalo kao bitan indikator performanse pojedinca u nekom zadatku i on pomaže da se objasni zašto ljudi podjednake sposobnosti daju različite rezultate. Pojedinaac sa visokim samopouzdanjem uložiće više truda u dužem nizu vremena, biće istrajniji, prihvatiće više ciljeve i razviti bolje strategije i planove za zadatke. Pojedinci sa visokim stepenom samopouzdanja vjeruju u sebe i svoju sposobnost da se suoče sa izazovima koji ih okružuju. Njih odlikuje upornost i istrajnost u susretu sa teškoćama. Osoba sa visokim nivoom samopouzdanja će takođe prihvatiti negativan rezultat na pozitivan način i koristiće ga da poboljša buduće rezultate. Ovi atributi samopouzdanja mogu biti veoma važni za preduzetnički proces, jer su ove situacije nepredvidljive i kod njih je napor, istrajnost i planiranje veoma važno. Mada ekstremni stepen samopouzdanja može da vodi ka destruktivnom egoizmu koji loše utiče na biznis, razuman stepen samopouzdanja i samouvjerenosti su osobine koje doprinose uspjehu, što pokazuju neka empirijska istraživanja.

Unutrašnji lokus kontrole je uvjerenje da uspjeh zavisi od ličnog zalaganja i truda. Lokus kontrole znači mjeru do koje pojedinci vjeruju da njihovi postupci ili lične karakteristike utiču na rezultate poslovanja. S obzirom na lociranje odgovornosti van sebe ili u sebi, razlikujemo osobe sa spoljašnjim i unutrašnjim lokusom kontrole. Osobe sa spoljašnjim lokusom kontrole vjeruju da ne mogu značajno da utiču na svoj život, a da je ono što im se dešava rezultat sudbine, sreće ili volje drugih. Osobe sa unutrašnjim lokusom kontrole prihvataju odgovornost za sopstveni život i događaje u kojima učestvuju. Oni vjeruju da sami upravljaju svojim životom i da je najveći dio njihove budućnosti pod njihovom kontrolom i zavisi od vlastitog napora. Tako u slučaju preduzimanja poslovnih poduhvata ovi ljudi vjeruju da od njihovih napora zavisi konačan ishod.

Rizik je vjerovatnoća neuspjeha poduhvata. Specifičnost preduzetništva kao poslovne aktivnosti je ekstremnost uslova u kojima treba da se djeluje. Preduzetnik teži da prevlada tržišnu nesigurnost i u slučaju neuspjeha snosi punu odgovornost za svoje postupke i akcije, rizikujući pri tom kapital, imovinu, ugled, porodicu, pa čak i zdravlje. Preduzetnici snose finansijski rizik, jer ulažu svoj novac. Ako zbog pokretanja svog biznisa napuste sigurno zaposlenje oni rizikuju svoju karijeru. Zbog dugog radnog vremena, uloženog napora i energije potrebne za pokretanje i vođenje firme javlja se rizik zapostavljanja porodice i gubitka zdravlja.

Nesigurna budućnost je nešto što je uvijek karakteristično za aktere preduzetničkog djelovanja, njih uvijek prate okolnosti koje izazivaju brigu i strah za uspjeh posla, i koje oni uvijek moraju da uzimaju u obzir i da im se suprotstavljaju. Oni treba, sa jedne strane, da podnose ekstremna opterećenja, a s druge strane, u uslovima nedostatka vremena i drugih resursa, da stabilno struktuiraju procese ostvarivanja postavljenog cilja. Rizik nije hazarderska vještina ili zanat. Preduzetnik teži „kontrolisanom“ riziku, pri čemu je posebno bitna njegova sposobnost da njime upravlja.

Samostalnost se ogleda u autonomnom donošenju odluka i ličnoj kontroli. Samostalnost dovodi do zadovoljstva koje je rezultat sopstvenog postignuća, a koje izostaje kada se radi za drugog. Samostalnost podstiče inicijativnost i kreativnost, ali samostalnost donosi veći rizik i veću odgovornost. Mnogi istraživači su uočili da preduzetnička uloga zahtijeva samostalnost. Preduzetnici preuzimaju odgovornost za inovacije koje uvode. Preduzetnici su odgovorni za rezultate i za postignuti i nepostignuti uspjeh. Pojedinci mogu da postanu preduzetnici zato što žele da postanu samostalni.

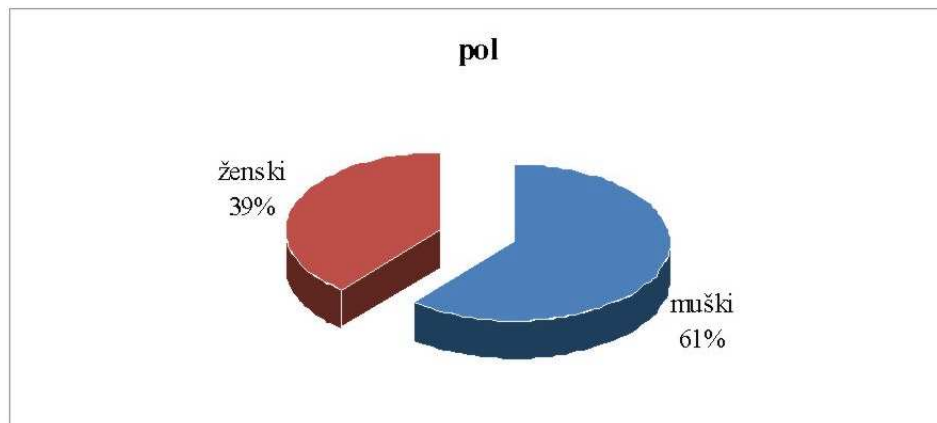
Jedna od karakteristika koja je specifična za preduzetnike je i visoka tolerancija na neizvjesnost. Visoka tolerancija na neizvjesnost znači da je pojedinac sposoban da nastavi da radi efikasno čak i kada su situacije visoko neizvjesne. Pošto preduzetništvo uključuje započinjanje novih poduhvata, tu je često uključen i veliki stepen nesigurnosti.

Cilj istraživanja. Većina savremenih određenja ističe sljedećih šest karakteristika kao osnovne osobine prduzetnika: 1. potreba za postignućem i uspjehom,

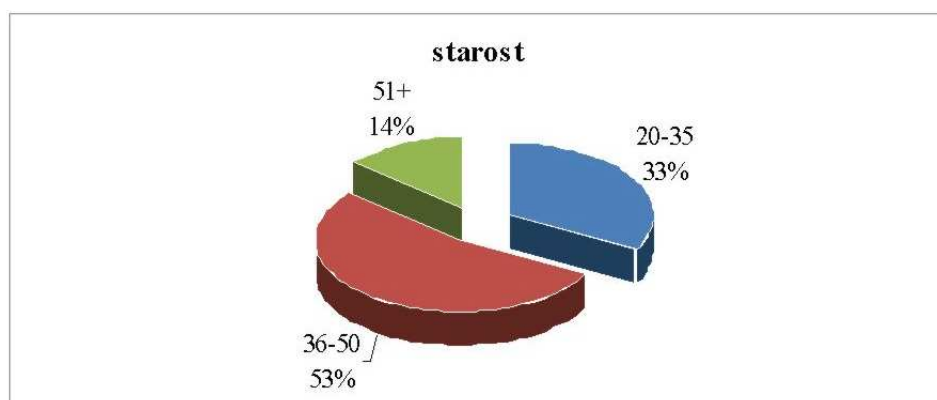
2. kreativnost i inicijativa, 3. preuzimanje rizika, 4. povjerenje u sebe i smjelost, 5. potreba za nezavisnošću i autonomijom, 6. motivacija energija i angažman (Gorupić, 1990). Mi ćemo ovom prilikom nastojati da utvrdimo koliko „naš preduzetnik“, odnosno preduzetnici u Nikšiću odstupaju od ovog idealnotipski zamišljenog preduzetnika. Takođe ćemo pokušati da otkrijemo da li se preduzetnici prema svojim osobinama međusobno razlikuju polazeći od pojedinih sociodemografskih karakteristika.

1. Profil preduzetnika s obizrom na sociodemografske karakteristike

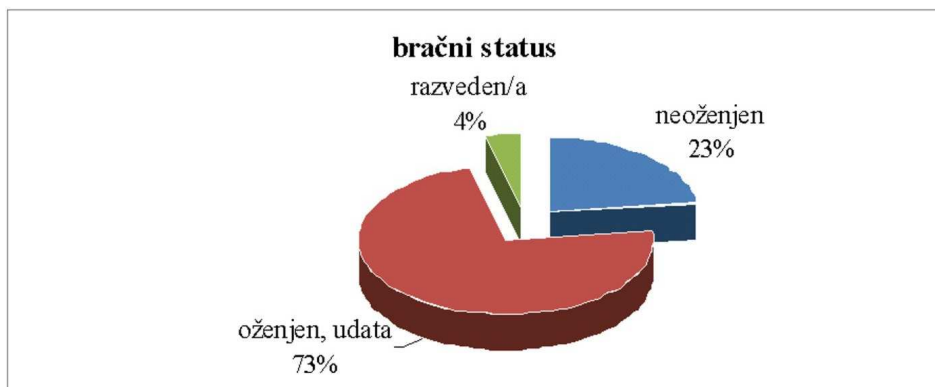
U ovom dijelu istraživanja nastojali smo da utvrdimo profil preduzetnika s obzirom na pol, starost, bračno stanje, završenu školu kao i da utvrdimo karakteristike preduzeća s obzirom na vrstu djelatnosti i broj zaposlenih.

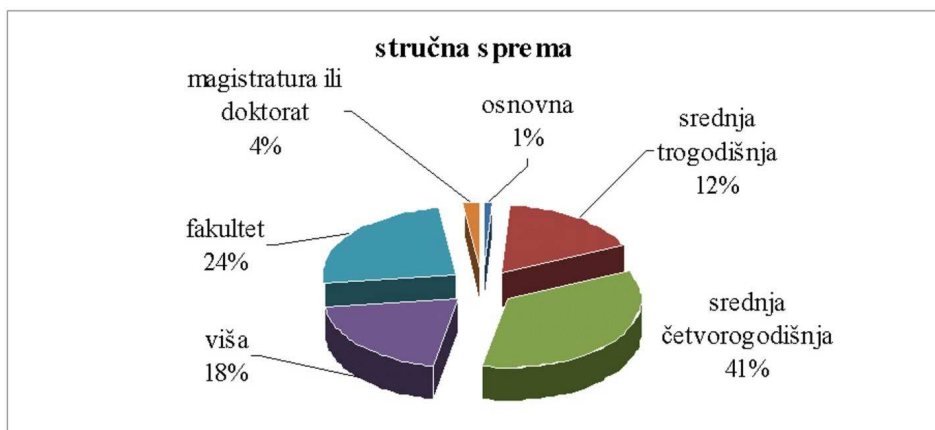
Od ukupnog broja ispitanika njih 61% su pripadnici muškog pola, a 39% ispitanika je ženskog pola.

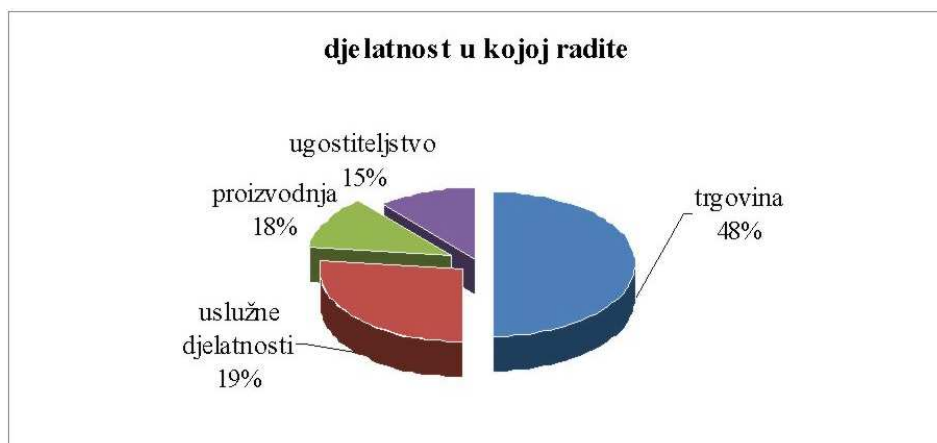
Većina vlasnika firmi pripada starosnoj grupi tzv. „zrelog doba“ budući da 53% ispitanika ima između 36 i 50 godina. Zastupljenost mladih kategorija preduzetnika (manje od 35 godina) sa udjelom od 33% je naglašena u odnosu na najstariju kategoriju preduzetnika (preko 50 godina), kojih ima svega 14%.

Većina anketiranih preduzetnika živi u bračnoj zajednici (73%), dok manji broj nema zasnovanu porodicu (23%), a udio razvedenih je minimalan (4%), što upućuje na zaključak da postoji visok stepen kompatibilnosti između preduzetništva i porodičnog načina života.

Najveći broj anketiranih preduzetnika ima srednje stručno obrazovanje (srednja trogodišnja 12%; srednja četvorogodišnja 41%), dok više i visoko obrazovanje ima 42% ispitanika, dok broj onih koji su završili osnovnu školu je neznatan svega 1%, kao i oni koji imaju magistraturu ili doktorat sa svega 4%.

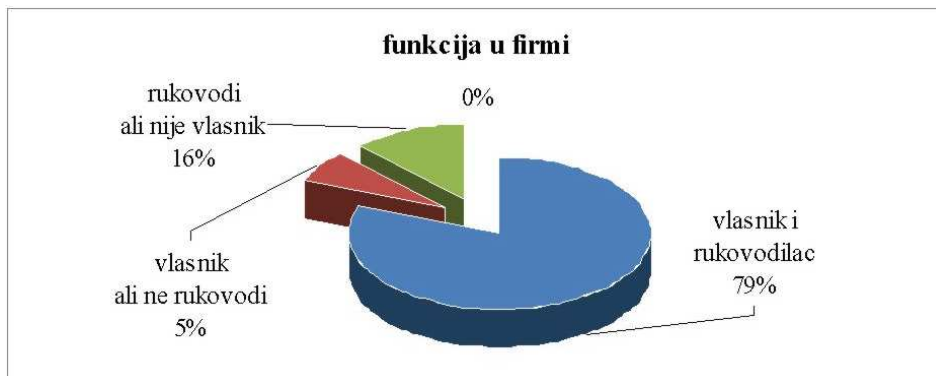

U okviru našeg istraživanja najveći broj preduzetnika se bavi trgovinom (48%), a uslužnim djelatnostima 19% ispitanika. Proizvodnjom se bavi 18% ispitanika a približan broj imamo i kod onih koji se bave ugostiteljstvom, a to je 15%.

		vrsta djelatnosti u kojoj radite				Total
		trgovina	usluzne djelatnosti	proizvodnja	nešto drugo	
pol	muški	13 31.0%	17 40.5%	9 21.4%	3 7.1%	42 100.0%
	ženski	18 64.3%	8 28.6%	1 3.6%	1 3.6%	28 100.0%
Total		31 44.3%	25 35.7%	10 14.3%	4 5.7%	70 100.0%

$C = 0,029$, $df = 3$; $\chi^2 = 9,007$, $p = 0,029$

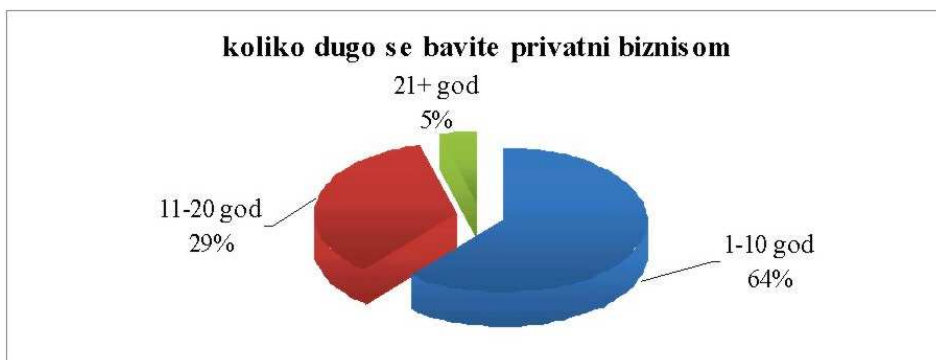
Iz prikazanih rezultata uviđamo da imamo statističku značajnost na nivou $p = 0,05$ koja se ogleda u tome da preduzetnici koji se bave trgovinom i uslužnim djelatnostima su žene, kojih ima 92,9%, dok su muškarci zastupljeni više u oblasti proizvodnje, novčanih transakcija i zdravstva. Dakle, žene su dominantne u vođenju firmi koje se bave trgovinom i uslužnim djelatnostima.

Najveći broj anketiranih preduzetnika je vlasnik i rukovodilac firme (79%), dok znatno manji broj je onih koji su vlasnici a ne rukovode firmom svega njih 5%, a 16% anketiranih su oni koji rukovode ali nijesu vlasnici firme.

Od ukupnog broja ispitanika njih 52% upošljava do 5 radnika, 26% upošljava od 6 do 10 radnika, a 22% preko 10 radnika.

Većina vlasnika privatnih firmi njih 64% je u privatnom biznisu do 10 godina, njih 29% do 20 godina, dok veoma mali procenat 5% je preko 20 godina.

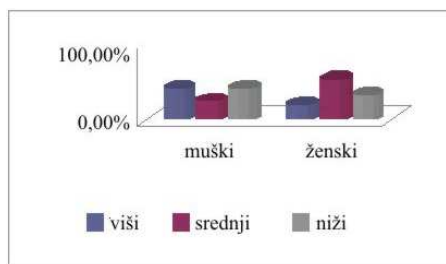
2. Osobine preduzetnika

U okviru našeg istraživanja ispitanici su ocjenjivali značaj motiva za otpočinjanje sopstvenog biznisa gdje su im bile ponuđene određene tvrdnje kojima su iskazivali slaganje odnosno neslaganje. Korišćena je Likertova skala od 1-5: u potpunosti se slažem, slažem se, niti se slažem niti se ne slažem, ne slažem se i u potpunosti se ne slažem. Takođe smo nastojali da na osnovu njihovih tvrdnji utvrdimo samopouzdanje, toleranciju na neizvjesnost, unutrašnji lokus kontrole, inovativnost i rizik koji su preduzetnici u stanju da preuzmu za započinjanje sopstvenog biznisa.

1.1 Motiv postignuća

POL

		mop			ukupno
		niži	srednji	viši	
pol	muški	23 38.3%	14 23.3%	23 38.3%	60 100.0%
	ženski	12 30.8%	20 51.3%	7 17.9%	39 100.0%
ukupno		35 35.4%	34 34.3%	30 30.3%	99 100.0%

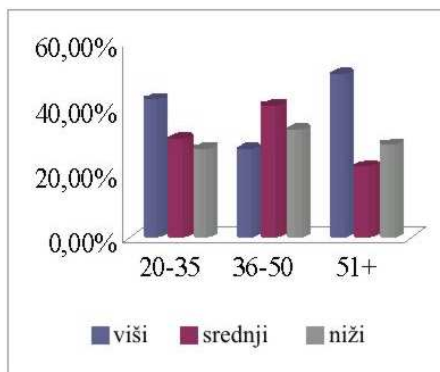

$C = 0,01$, $df = 2$; $\chi^2 = 0,289$, $p = 0,01$

Iz prikazanih rezultata uviđamo da ima statističke značajnosti na nivou $p = 0,05$ koja se ogleda u tome da muškarce karakteriše osobina da radije obavljaju poslove u kojima mogu testirati svoje sposobnosti, za razliku od žena kojima je dovoljno da rade onoliko koliko im je potrebno da osiguraju udoban život. Takođe je karakteristično da muškarci ne bi birali dobro plaćen posao u kojem ne bi imali osjećaj postignuća i napredovanja, za razliku od žena koje bi radile i neizazovan rutinski posao kada bi plata bila dobra. Sociološki posmatrano, u prilog ovim konstatacijama ide činjenica da su žene u većoj mjeri suočene sa raznim vrstama prepreka na putu ka ostvarivanju cilja u društvima u kojima dominiraju patrijarhalne vrijednosti i obrasci ponašanja, što je odlika i našeg društva i kulture. Iz tog razloga one su suočene sa problemom konflikta ličnih uloga (majke, domaćice i sl.) sa jedne strane, a sa druge strane sa profesionalnim ciljevima, te otuda i proizilaze utvrđene polne razlike u pogledu motiva postignuća.

STAROST

	Mop			ukupno
	viši	srednji	niži	
starost 20-35	14	10	9	33
	42.4%	30.3%	27.3%	100.0%
36-50	14	21	17	52
	26.9%	40.4%	32.7%	100.0%
51+	7	3	4	14
	50.0%	21.4%	28.6%	100.0%
ukupno	35	34	30	99
	35.4%	34.3%	30.3%	100.0%

$C = 0,411$ $df = 4$; $\chi^2 = 3,963$, $p = 0,411$

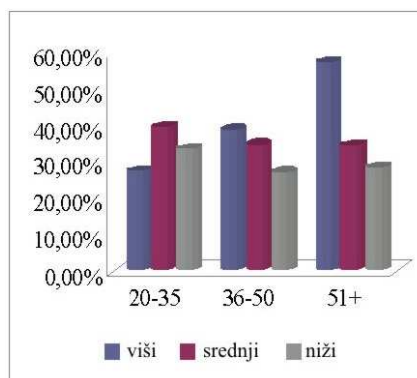
Iz prikazanih rezultata uviđamo da nema statističke značajnosti na nivou $p = 0,05$.

Za preduzetnike starije od 36 godina je karakteristično da radije biraju teže nego lakše ciljeve koje ostvaruju bez obzira na posljedice, kao i teže poslove u kojima mogu testirati svoje sposobnosti. Za njih je takođe karakteristično da veću važnost pridaju dobro obavljenom poslu, nego jesu li drugi zadovoljni tim poslom. Podstrekač potrebe za većim motivom postignuća kod starijih ispitanika sociološki se može objasniti činjenicom da se želja za ličnim uspjehom i afirmacijom u društvu javlja kao posljedica dokazivanja da su spremni da rade bolje i efikasnije od drugih i da nastoje da prevaziđu prepreke koje im stoje na putu uspjeha.

1.2 Potreba za nezavisnošću

STAROST

	Percentile Group of pzn			Total
	viši	srednji	niži	
starost 20-35	9	13	11	33
	27.3%	39.4%	33.3%	100.0%
36-50	20	18	14	52
	38.5%	34.6%	26.9%	100.0%
51+	8	3	3	14
	57.1%	21.4%	21.4%	100.0%
Total	37	34	28	99
	37.4%	34.3%	28.3%	100.0%

$C = 0,424$, $df = 4$; $\chi^2 = 3,872$, $p = 0,424$

Iz prikazanih rezultata uviđamo da nema statističke značajnosti na nivou $p = 0,05$.

Iz prikazane tabele možemo donijeti zaključak da mnogo veću potrebu za nezavisnošću imaju preduzetnici stariji od 50 godina u odnosu na mlađe preduzetnike, tako da starije preduzetnike karakteriše želja za nezavisnošću odnosno kad si „sam svoj gazda“. Sa sociološkog aspekta, možemo uočiti da stariji preduzetnici generalno imaju poteškoća da prihvate autoritet jer radeći u društvenim preduzećima, nijesu uspjeli da stvore adekvatan kontakt sa svojim nekadašnjim šefom ili klijentima, kolegama i sl., te stoga kod njih imamo izraženu mnogo veću potrebu za nezavisnošću nego kod mlađih preduzetnika.

VRSTA DJELATNOSTI

		pzn			ukupno
		viši	srednji	niži	
vrsta djelatnosti u kojoj radite	trgovina	18 37.5%	21 43.8%	9 18.8%	48 100.0%
	uslužne djelatnosti	12 42.9%	7 25.0%	9 32.1%	28 100.0%
	proizvodnja	6 35.3%	2 11.8%	9 52.9%	17 100.0%
	nešto drugo	1 16.7%	4 66.7%	1 16.7%	6 100.0%
Ukupno		37 37.4%	34 34.3%	28 28.3%	99 100.0%

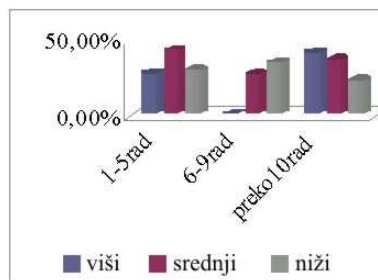
$C = 0,045$, $df = 6$; $\chi^2 = 12,862$, $p = 0,045$

Iz prikazanih rezultata uviđamo da imamo statističku značajnost na nivou $p = 0,05$ koja se ogleda u tome da preduzetnici koji se bave trgovinom i uslužnim djelatnostima imaju mnogo veću potrebu za nezavisnošću u odnosu na preduzetnike koji se bave proizvodnjom, novčanim transakcijama, i zdravstvenim uslugama. Dakle trgovce i preduzetnike koji se bave uslužnim djelatnostima karakteriše samostalnost u obavljanju poslova, rješavanju problema čija rješenja nijesu očigledna na „prvi pogled“. Preduzetnike u okviru proizvodnje i novčanih transakcija karakteriše osobina da u grupi obično prepuštaju posao drugima i da ne žele da snose odgovornost za obavljeni posao.

1.3 Inovativnost

BROJ ZAPOSLENIH

	inov			ukupno	
	viši	srednji	niži		
koliko vaša firma ima zaposlenih	1-5	14 27.5%	22 43.1%	15 29.4%	51 100.0%
	6-9	10 38.5%	7 26.9%	9 34.6%	26 100.0%
	preko 10	9 40.9%	8 36.4%	5 22.7%	22 100.0%
ukupno	33 33.3%	37 37.4%	29 29.3%	99 100.0%	

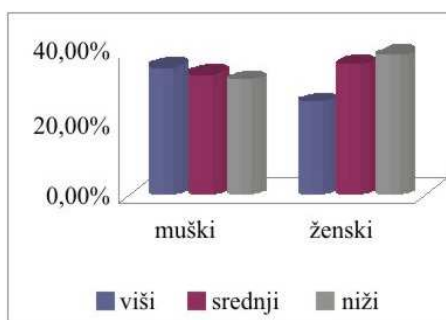
$C = 0,573$, $df = 4$; $\chi^2 = 2,908$, $p = 0,573$

Iz prikazanih rezultata uviđamo da nemamo statističku značajnost na nivou $p = 0,05$. Tabela pokazuje da viši nivo inovativnosti imaju firme koje upošljavaju preko 6 radnika za razliku od firmi koje upošljavaju do 5 radnika. Tako da preduzetnike koji imaju do 5 radnika karakteriše osobina da ne vole da rade neobične i neuobičajene stvari. Preduzetnike koji upošljavaju preko 6 radnika karakteriše veći stepen inovativnosti u pogledu bogatstva ideja, kreativnosti istraživačkih djelatnosti koje bi doprinjele njihovom načinu poslovanja. Sociološki posmatrano, preduzetnici koji upošljavaju više radnika imaju više mogućnosti za stvaranje profita, a promjenama i pored velike neizvjesnosti, pristupaju sa sigurnošću.

1.4 Rizik

POL

	Rizik			ukupno	
	viši	srednji	niži		
pol	muški	21 35.0%	20 33.3%	19 31.7%	60 100.0%
	ženski	10 25.6%	14 35.9%	15 38.5%	39 100.0%
ukupno	31 31.3%	34 34.3%	34 34.3%	99 100.0%	

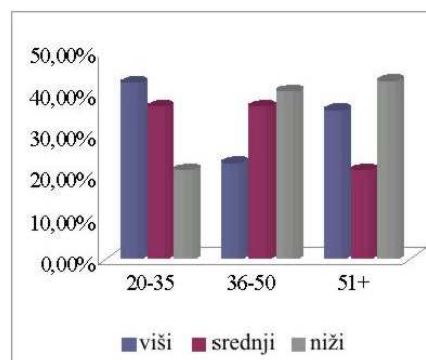
$C = 0,599$, $df = 2$; $\chi^2 = 1,024$, $p = 0,599$

Iz prikazanih rezultata uviđamo da nema statističke značajnosti na nivou $p = 0,05$.

Na osnovu gore prikazanih podataka možemo reći da veću spremnost na rizik imamo kod muškog pola u odnosu na žene. Preduzetnici se opisuju kao pojedinci koji odvažno i hrabro snose ne samo finansijski, već ukupan rizik svog poslovnog poduhvata. Posmatrano sa sociološkog stanovišta, kod žena zbog dugog radnog vremena, uloženog napora i energije potrebne za pokretanje i vođenje firme, javlja se strah od zapostavljanja porodice i zato su kao preduzetnice manje spremne na rizik nego muškarci. Na osnovu gore prikazanih podataka možemo zaključiti da njih karakteriše sklonost ka umjerenom riziku, tj. riziku nad kojim imaju kontrolu.

STAROST

		rizik			ukupno
		visi	srednji	nizi	
starost	20-35	14 42.4%	12 36.4%	7 21.2%	33 100.0%
	36-50	12 23.1%	19 36.5%	21 40.4%	52 100.0%
	51+	5 35.7%	3 21.4%	6 42.9%	14 100.0%
ukupno		31 31.3%	34 34.3%	34 34.3%	99 100.0%

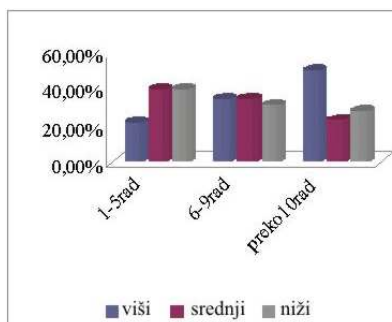
$$C = 0,214, df = 4; \chi^2 = 5,811 p = 0,214$$

Iz prikazanih rezultata uviđamo da nema statističke značajnosti na nivou $p = 0,05$.

Iz dobijenih podataka veću sklonost ka preuzimanju rizika ima mlađa populacija u odnosu na preduzetnike koji su starosne dobi između 36 i 50 godina, tako da osobine koje karakterišu mlađe preduzetnike je da su spremni preuzeti visoke rizike kako bi ostvarili visoku dobit i pozajmiti novac kako bi realizovali ideje u vezi djelatnosti kojom se bave. Dok za preduzetnike između 36 i 50 godina starosti možemo reći da ne vole započinjati posao koji u sebi nosi rizik. Rezultat ovakvog stanja možemo vidjeti u činjenici da preduzetnici snose finansijski rizik, jer ulažu svoj novac. Ako zbog pokretanja svog biznisa, napušte sigurno zaposlenje, oni rizikuju i svoju karijeru. Čest je slučaj da nezadovoljstvo na poslu, usljed raznih razloga, natjera pojedinca da napusti posao i krene u preduzetnički poduhvat. Zato su zbog prethodnog radnog iskustva, sigurnosti sebe i svoje porodice stariji preduzetnici manje skloni riziku nego mlađi.

BROJ ZAPOSLENIH

	rizik			ukupno	
	viši	srednji	nizi		
koliko vasa firma ima zaposlenih	1-5	11	20	20	51
		21.6%	39.2%	39.2%	100.0%
	6-9	9	9	8	26
		34.6%	34.6%	30.8%	100.0%
preko 10	11	5	6	22	
		50.0%	22.7%	27.3%	100.0%
ukupno	31	34	34	99	
		31.3%	34.3%	34.3%	100.0%

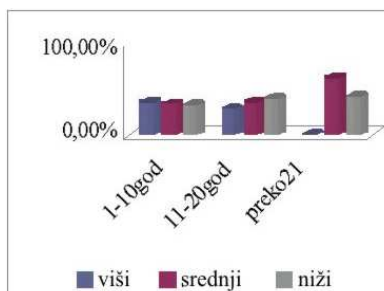

$C = 0,193$, $df = 4$; $\chi^2 = 6,077$ $p = 0,193$

Iz prikazanih rezultata uviđamo da nemamo statističku značajnost na nivou $p = 0,05$. U odnosu na broj zaposlenih iz gore prikazane tabele uviđa se značajnost u pogledu spremnosti na rizik kod preduzeća koja zapošljavaju do 5 radnika (20%) u odnosu na ona koja imaju preko 10 radnika (50%). Tako da preduzetnici koji upošljavaju do 5 radnika radije ostvaruju umjerene prihode u sigurnom poslu, nego iznad prosječne prihode u poslu u kojem mogu izgubiti.

ISKUSTVO

	rizik			ukupno	
	viši	srednji	niži		
koliko dugo se bavite privatnim biznisom	1-10	22	21	20	63
		34.9%	33.3%	31.7%	100.0%
	11-20	8	10	11	29
		27.6%	34.5%	37.9%	100.0%
21+	0	3	2	5	
		.0%	60.0%	40.0%	100.0%
ukupno	30	34	33	97	
		30.9%	35.1%	34.0%	100.0%

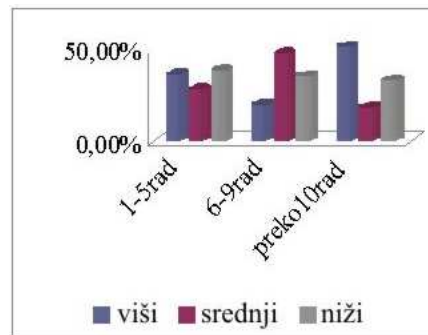
$C = 0,525$, $df = 4$; $\chi^2 = 3,198$, $p = 0,525$

Iz prikazanih rezultata uviđamo da nemamo statističku značajnost na nivou $p = 0,05$. Postoji tendencija da se javi statistička značajnost na većem uzorku, jer preduzetnici sa manjim radnim iskustvom su spremniji više rizikovati kako bi ostvarili dobit u odnosu na preduzetnike koji imaju više iskustva.

1.5 Unutrašnji lokus kontrole

BROJ ZAPOSLENIH

		ulk			ukupno
		visi	srednji	nizi	
koliko vasa firma ima zaposlenih	1-5	18 35.3%	14 27.5%	19 37.3%	51 100.0%
	6-9	5 19.2%	12 46.2%	9 34.6%	26 100.0%
	preko 10	11 50.0%	4 18.2%	7 31.8%	22 100.0%
ukupno		34 34.3%	30 30.3%	35 35.4%	99 100.0%

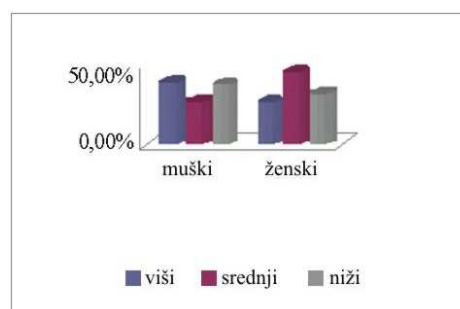
$C = 0,147$, $df = 4$; $\chi^2 = 6,806$, $p = 0,147$

Iz prikazanih rezultata uviđamo da nemamo statističku značajnost na nivou $p = 0,05$. Postoji tendencija da se javi statistička značajnost na većem uzorku jer preduzetnici koji imaju manji broj zaposlenih imaju niži unutrašnji lokus kontrole od onih koji upošljavaju veći broj radnika (preko 10). Kao glavnu osobinu onih koji upošljavaju preko 10 radnika možemo navesti to da ništa ne prepuštaju slučaju i da sami utiču na tok poslovanja radi što boljeg poslovanja same firme. Dok preduzetnici koji upošljavaju manji broj radnika nemaju izražen unutrašnji lokus kontrole i smatraju da je sve stvar sudbine.

1.6. Samopuzdanje

POL

		samop			ukupno
		visi	srednji	nizi	
pol	muski	23 37.7%	16 26.2%	22 36.1%	61 100.0%
	zenski	10 25.6%	17 43.6%	12 30.8%	39 100.0%
ukupno		33 33.0%	33 33.0%	34 34.0%	100 100.0%

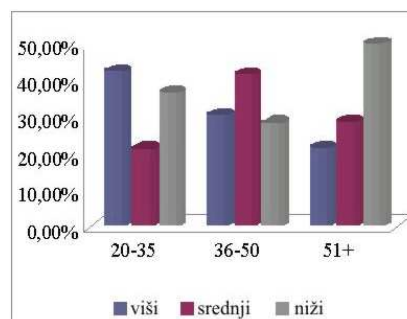
$C = 0,181$, $df = 2$; $\chi^2 = 3,418$, $p = 0,181$

Iz prikazanih rezultata uviđamo da nema statističke značajnosti na nivou $p = 0,05$.

Na osnovu tabele možemo reći da mnogo veći procenat samopouzdanja imaju muškarci u odnosu na žene. Muškarci sa visokim stepenom samopouzdanja vjeruju u sebe i svoju sposobnost da se suoče sa izazovima koji ih okružuju. Ovi preduzetnici ne odustaju lako jer ih odlikuje upornost i istrajnost u susretu sa teškoćama i želja da naporno rade. Posmatrano sa sociološkog aspekta niži nivo samopouzdanja imaju žene zbog neiskustva u sektorima kojima po tradiciji dominiraju muškarci i zbog same činjenice da se preduzetništvo i bavljenje preduzetničkom djelatnošću vezuje za muški pol.

STAROST

		samop			ukupno
		visi	srednji	nizi	
starost	20-35	14 42.4%	7 21.2%	12 36.4%	33 100.0%
	36-50	16 30.2%	22 41.5%	15 28.3%	53 100.0%
	51+	3 21.4%	4 28.6%	7 50.0%	14 100.0%
ukupno		33 33.0%	33 33.0%	34 34.0%	100 100.0%

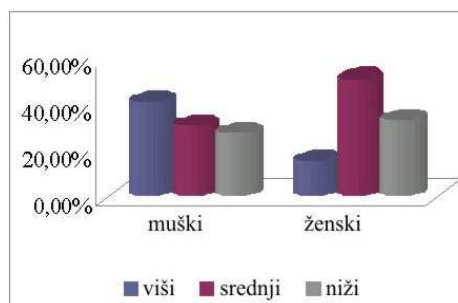
$$C = 0,212, df = 4; \chi^2 = 5,833, p = 0,212$$

Iz dobijenih rezultata možemo reći da ne postoji statistička značajnost na nivou $p = 0,05$. Ono što je karakteristično je da veći nivo samopouzdanja karakterišu mlađe preduzetnike pa kao njihove osobine ističu se da u najvećim teškoćama mogu naći način da ostvare ono što žele i da u većini neprilika mogu pronaći uspješno rješenje za razliku od starijih preduzetnika koji mnoge svoje ciljeve nijesu ostvarili jer nijesu imali dovoljno vjere i samopouzdanja u svoje mogućnosti.

1.7. Tolerancija na neizvjesnost

POL

		tnn			ukupno
		viši	srednji	niži	
pol	muški	25 41.0%	19 31.1%	17 27.9%	61 100.0%
	ženski	6 15.4%	20 51.3%	13 33.3%	39 100.0%
ukupno		31 31.0%	39 39.0%	30 30.0%	100 100.0%

$$C = 0,021, df = 2; \chi^2 = 7,739, p = 0,021$$

Iz rezultata koje smo dobili možemo zaključiti da postoji statistička značajnost na nivou $p = 0,05$ u okviru tolerancije na neizvjesnost (tnn), gdje kod muškog pola možemo reći da dominira veća tnn u odnosu na ženski pol. Dakle, muškarci više vole da rade u neizvjesnim okolnostima, da u nejasnim situacijama preuzimaju vođstvo i donose odluke, i dok postoji razumna šansa za dobitak spremni su raditi i u uslovima nesigurnosti, za razliku od žena kojima je najbitniji osjećaj sigurnosti i posjedovanje uputstava šta i kako da rade. Sa sociološkog aspekta možemo zaključiti da žene imaju manju tnn zbog nedostatka znanja i obuke u poslovnim vještinama kao i zbog poteškoća u prevazilaženju nekih društvenih vjerovanja da žene nijesu toliko ozbiljne po pitanju biznisa kao muškarci. Njihova glavna motivacija je potreba za fleksibilnim radnim uslovima koji će se uklopiti sa njihovim odgovornostima vezanim za domaćinstvo.

Zaključak

Preduzetnik je poslovno kreativan, inovativan, dinamičan čovjek, sposoban da brzo uočava pojave, probleme i mogućnosti, spreman na rizik i maksimalne napore. Sposoban je da pronalazi uspješne poslovne ideje, mjesto na tržištu, tehnologiju, proizvode i kapital.

Kroz oblast primjene preduzetništva i motive preduzetnika, stvara se preduzetničko društvo uz modele nacionalnog ekonomskog rasta, koji je suština određenog društva.

U pristupu preduzetništvu i što boljem određenju samih preduzetnika, sociolozi treba da analiziraju i svojstva okoline iz koje ljudi dolaze, da procjene preduzetničke sklonosti ljudi i time olakšaju aktivnost onih koji traže preduzetnike, da bi im na raspolaganje stavili preduzetničko djelovanje. Preduzetništvo kao jedan od društvenih fenomena ne može biti proučavano i analizirano bez osnovnih socioloških znanja. Potrebno je fokusirati se na osnovne društvene, političke, ekonomske i kulturne faktore koji utiču na samo preduzetništvo, gdje određeno društveno okruženje u velikoj mjeri može uticati na uspješnost odnosno neuspješnost preduzetničkog djelovanja.

Našim istraživanjem smo utvrdili da na ličnost i ponašanje preduzetnika veliki uticaj imaju sociodemografski faktori kao što su pol, starost, bračno stanje, radno iskustvo. Našim istraživanjem došli smo do podataka koji ukazuju na to da veći motiv postignuća imaju muškarci nego žene. Stoga muškarci više žele da ostvare uspjeh u poslu, ne zbog nagrade koja ih očekuje, već zbog zadovoljstva koji će osjetiti prilikom postizanja rezultata. Daljim tokom istraživanja uočena je statistička značajnost u okviru tolerancije na neizvjesnost. Dakle, muškarci više vole da rade u neizvjesnim okolnostima, da u nejasnim situacijama preuzimaju vođstvo i donose odluke, i dok postoji razumna šansa za dobitak spremni su raditi i u uslovima nesigurnosti, za razliku od žena kojima je najbitniji osjećaj sigurnosti i posjedovanje uputstava šta i kako da rade.

Sa starošću se javlja bogatije iskustvo koje donosi povećanje produktivnosti. Stariji preduzetnici neki posao mogu obaviti na efikasniji način, zahvalju-

jući rutini, nego što bi to obavila neka mlađa osoba. Stariji ljudi su manje skloni promjenama, pa stoga teže napuštaju organizacije, teže se prilagođavaju na novi posao i manje su fleksibilni i njih karakteriše želja za nezavisnošću odnosno kad si „sam svoj gazda“. Iz dobijenih podataka veću sklonost ka preuzimanju rizika ima mlađa populacija u odnosu na preduzetnike koji su starosne dobi između 36 i 50 godina, tako da osobine koje karakterišu mlađe preduzetnike je da su spremni preuzeti visoke rizike kako bi ostvarili visoku dobit i pozajmiti novac kako bi realizovali ideje u vezi djelatnosti kojom se bave. Dok za preduzetnike između 36 i 50 godina starosti možemo reći da ne vole započinjati posao koji u sebi nosi rizik.

Inače, veoma je zanimljivo je da je mali broj ispitanika odabrao spremnost na rizik kao glavnu osobinu koja karakteriše preduzetnike, ali i to se očekivalo s obzirom na tradiciju i kulturu našeg društva. Dakle, evidentna je diskrepanca između društveno poželjnog modela preduzetništva kakav se uspostavlja u uspješnim zemljama u tranziciji i negativnog modela preduzetničkog ponašanja, kakvo je zabilježeno u zemljama bivšeg SSSR-a i većini zemalja jugoistočne Evrope. Moglo bi se konstatovati da se preduzetnička funkcija u manje uspješnim tranzicionim privredama manifestuje kroz djelovanje više grupa preduzetnika, različitog socijalnog i profesionalnog statusa, motivacije, sektorske pripadnosti i sl. čime se potvrđuje naša pretpostavka da će struktura preduzetnika u Nikšiću biti heterogena.

Dakle možemo na osnovu svega izloženog zaključiti da preduzetnici treba da budu svjesni svojih ličnih osobina i svog karaktera. Treba da se trude da se što više razvijaju, intelektualno i duhovno, kao i da pokušaju da svoje sposobnosti i talente iskoriste do maksimuma. Samo će tako, kroz proces ličnog razvoja i edukacije, moći da postignu potpuno zadovoljstvo poslom koji obavljaju. Dobar preduzetnik mora posjedovati sposobnosti da motiviše druge. Da bi to mogao činiti, on mora biti cijenjen i poštovan od strane svojih kolega i mora imati dobru saradnju sa radnicima. Ako je neko dobar planer, pošten i organizovan, ali pri tome nije u stanju da motiviše ljude iz svog okruženja on neće biti dobar preduzetnik, jer neće biti u stanju da realizuje organizacijske ciljeve.

Evropski razvijene zemlje intenzivno rade na stvaranju poslovne klime koja će podstaći preduzetničke inicijative. Stoga je neophodno da i naša zemlja radi na razvijanju preduzetništva i preduzetničke djelatnosti stvarajući takvu klimu gdje ćemo imati mogućnost lakšeg otvaranja malih preduzeća. Potrebno je omogućiti usavršavanje i profesionalizaciju samih preduzetnika radi što efikasnijeg obavljanja preduzetničke djelatnosti.

Posmatrano sa sociološkog stanovišta, da bi neko postao uspješan preduzetnik u vremenu koje dolazi, sa sve prisutnijom automatizacijom, u eri informatike, mora posjedovati visok nivo znanja u preduzetničkom i organizacionom smislu. Takođe, mora imati želju za permanentnom edukacijom, a prije svega mora biti cjelovita ličnost. Trebalo bi da pokuša da razvije i ojača sve one osobine svoje ličnosti koje će mu pomoći u svakodnevnom savladavanju radnih zadataka, kao što su kreativnost, emocionalna stabilnost, samouvjerenost, moral-

nost i nepokolebljivost. To su osobine koje će mu pomoći u svakodnevnom radu, nezavisno od vrste posla koji će obavljati. Moraće da njeguje sposobnost brzog prihvatanja i implementacije novih znanja, načina rada i mišljenja. Svi ovi podaci utiču da preduzetništvo i njegovi efekti na funkcionisanje društva, kao i društveni uticaji na razvoj, unapređenje ili stagnaciju preduzetništva, budu predmet istraživanja i teorijskih uopštavanja sociologije, kao najopštije nauke o društvu i društvenim zbivanjima.

L i t e r a t u r a

- Bolčić, S. (1994), *Tegobe prelaza u preduzetničko društvo*, Beograd: Institut za sociološka istraživanja.
- Bolčić, S. (2003), *Svet rada u transformaciji*, Beograd: Plato.
- Čeranić, G. (2008), „Sociološki aspekti preduzetništva“, *Sociološka luča*, II/1, Nikšić.
- Draker, P. (1991), *Inovacije i preduzetništvo*, Beograd: Privredni pregled.
- Gorupić, D. (1990), *Poduzeće*, Zagreb: Informator.
- Haralambos, M. (1989), *Uvod u sociologiju*, Zagreb: Globus.
- Lazić, M. (1987), *U susret zatvorenom društvu*, Zagreb: Naprijed.
- Lazić, M. (1994), *Sistem i slom*, Beograd: Filip Višnjić.
- Marković, M. (2003), *Poslovanje preduzeća i preduzetništvo*, Mostar: Univerzitetska knjiga.
- Markuze, H. (1997), *Kultura i društvo*, Beograd: BIGZ.
- Milošević, B., Bolčić, S., Stanković, B. (1993), *Preduzetništvo i sociologija*, Novi Sad.
- Mitrović, B., Stefanović, Z. (2009), „Teorijski koncepti i evolucija preduzetništva u tranzicionim privredama“, *UDK*, br. 2, Niš.
- Veber, M. (1976), *Privreda i društvo*, Beograd: Prosveta.
- Vukićević, S. (1995), *Svojina, preduzetništvo, tranzicija*, Nikšić: Institut za filozofiju i sociologiju.
- Vukićević, S. (2006), *Sociologija rada i preduzeća*, Nikšić: Filozofski fakultet.
- Vukićević, S. (1996), *Simuliranje promjena*, Nikšić: Institut za filozofiju i sociologiju.
- Vukićević, S. (2003), *Crna Gora na prelazu milenijuma*, Cetinje: Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“.

Internet : (www.skolarac.net), (www.knowledge-bank1.org), (www.scribd.com).